

10. Гальчинський А. С. Суперечності реформ: у контексті цивілізаційного процесу. — К.: Українські пропілеї, 2001. — 320 с.
11. Пасхавер О. Українські реформи, або Приватизацію ніхто не любить // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2003. — № 4. — С. 61–85.
12. Суйменко Є. І. Приватизаційний процес: діючий сценарій і пошуки альтернативи // Українське суспільство на порозі третього тисячоліття. Колективна монографія / Під ред. М.О.Шульги. — К.: ІС НАНУ. — С. 129–143.
13. Українська приватизація: групи інтересів, причини, шляхи подолання / О. Й. Пасхавер, Л. Т. Верховодова, К. М. Агеєва; — К.: Центр економічного розвитку, 2008. — 85 с.
14. Селеньи И., Эял Г., Тоунсли Э. Построение капитализма без капиталистов. Образование классов и борьба элит в посткоммунистической Центральной Европе. — К.: ІС НАНУ, 2008. — 320 с.

Надійшла до редакції: 12.12.2009

УДК 330.341.1(477)

А. Е. Фукс, д-р екон. наук, проф.,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЯК ВАЖІЛЬ ПРИСКОРЕНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто сутність державної інноваційної політики та її складові елементи, проаналізовано методи державної підтримки інноваційних процесів, запропоновано заходи щодо покращення інноваційної діяльності в Україні.

Рассмотрена сущность государственной инновационной политики и ее составные элементы, проанализированы методы государственной поддержки инновационных процессов, предложены мероприятия по улучшению инновационной деятельности в Украине.

This research shows the essence of state innovative politics and its elements, analyses methods of state supporting of innovative processes, suggests ways for modernization of innovative activities in Ukraine.

Ключові слова: державна інноваційна політика, мета державної інноваційної політики, основні принципи державної інноваційної політики, пріоритетні напрями інноваційної діяльності, типи інноваційної політики, стратегії інноваційного розвитку, методи державного регулювання інноваційної діяльності, податкові пільги, інноваційна інфраструктура.

Ключевые слова: государственная инновационная политика, цель государственной инновационной политики, основные принципы государственной инновационной политики, приоритетные направления государственной инновационной политики, типы инновационной политики, стратегии инновационного развития, методы государственного регулирования инновационной деятельности, налоговые льготы, инновационная инфраструктура.

Main words: state innovative policy, aim of state innovative policy, main principles of state innovative policy, priority ways of innovative activity, kinds of innovative policy, strategies of innovative development, methods of state regulation of innovative activity, tax preferences, innovative infrastructure.

Україна може посісти належне місце в Європі і світі за умови опанування інноваційного шляху розвитку, підвалини якого мають бути закладені у процесі структурної перебудови економіки. Тільки таким чином можна забезпечити істотне підвищення конкурентоспроможності, технологічності та інноваційності вітчизняної економіки, змінити сировинний вектор розвитку економічних процесів. На реалізацію цих завдань повинна бути спрямована державна інноваційна політика, яка виступає основою для вибору інноваційної стратегії. Для досягнення відчутних струк-

турних зрушень у вітчизняній економіці необхідна висока інноваційна активність підприємств та підвищення її ролі у зростанні ВВП на основі впровадження новітніх технологій. Нині зростання ВВП за рахунок введення нових технологій в Україні оцінюється всього у 0,7–1,0 % [4]. Це також підтверджується даними Всесвітнього економічного форуму.

Проблемам формування інноваційної економіки, визначення основних її напрямів, забезпечення відповідними ресурсами, вдосконалення законодавчої бази, методам і формам державного регулювання інноваційної діяльності присвячена значна кількість наукових праць вітчизняних економістів. Серед них варто виділити В. Александрову, А. Гальчинського, В. Гамана, В. Гейця, В. Гусева, Я. Жаліла, В. Зянька, Ю. Каракая, М. Крупку, А. Нікіфорова, О. Лапко, С. Онишко, І. Павленко, М. Пашуту, В. Семиноженку, Л. Федулову, А. Чухна та ін. Проте багато питань залишається ще недостатньо дослідженими. Це, перш за все, питання удосконалення нормативно-правової бази, фінансового забезпечення інноваційної діяльності, посилення ролі держави в інноваційному розвитку суспільства.

Метою статті є аналіз сучасної інноваційної політики держави, розкриття чинників, що гальмують інноваційний розвиток, розробка заходів щодо активізації інноваційної діяльності в Україні.

Розвиток економіки України багато в чому залежить від формування ефективної державної інноваційної політики, яка насамперед передбачає визначення пріоритетів, концепцій і засад інноваційного розвитку, аналіз ресурсного інноваційного потенціалу, стану економічного базису економіки країни, створення нормативно-правової бази інноваційного підприємництва, використання прямих і непрямих методів активізації і регулювання інноваційної діяльності, утворення та вдосконалення відповідної інфраструктури.

Необхідність формування і реалізації інноваційної політики обумовлюється сучасним станом інноваційної діяльності, який характеризується низькою інноваційністю, структурною деформованістю, інституційною неповнотою, неузгодженістю та незбалансованістю технологічних, економічних та соціальних аспектів.

Створення сприятливих умов для розвитку інноваційних процесів — передусім турбота органів державної влади. За відсутності таких умов неможливо досягти перелому у сфері інноваційної діяльності, зокрема, підвищення конкурентоспроможності виробництва. Досвід розвинутих країн (США, Японії та ін.), які досягли значних економічних результатів, свідчить про те, що саме завдяки обґрунтованій державній інноваційній політиці забезпечується стійкий розвиток економіки.

Термін «інноваційна політика» почали використовувати в Україні нещодавно як самостійно, так і для розкриття близьких за змістом понять: «науково-технічна політика», «науково-технологічна політика» тощо.

На жаль, в економічній літературі досі відсутній єдиний підхід до визначення сутності державної інноваційної політики. Немає його і в базовому Законі України «Про інноваційну діяльність». Тому вважаємо за необхідне навести ряд визначень даного поняття. Так, В. Зянько вважає, що інноваційна політика — це складова соціально-економічної політики, яка визначає пріоритети інноваційного розвитку країни, включаючи комплекс організаційних дій, які забезпечують досягнення поставленої мети [2, с. 171]. Л. Федулова стверджує, що державна інноваційна політика — система цілеспрямованих заходів органів державної влади щодо забезпечення інноваційної структурної перебудови економіки [5, с. 378]. Під державною інноваційною політикою також розуміють складову економічної політики, що визначає головні цілі розвитку інноваційної сфери та принципи, напрями, форми і методи діяльності держави для їх досягнення, підкріплені законодавчими та виконавчими засобами забезпечення, необхідними для стимулювання, формування і розвитку національного інноваційного потенціалу з метою реалізації національних планів і (або) стратегії розвитку.

У Законі України «Про інноваційну діяльність» визначені лише мета, принципи та завдання державної інноваційної політики. Так, метою державної інноваційної політики є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоздатної продукції.

На наш погляд, державна інноваційна політика — це складова економічної політики, яка визначає цілі, принципи, напрями, пріоритети, форми і методи державного регулювання інноваційної діяльності в науково-технологічній та виробничій сферах. Усі складові державної інноваційної політики взаємопов'язані і тісно взаємодіють між собою.

Інноваційна політика формується на основі законодавства. В Україні відповідна нормативно-правова база була започаткована Законом України «Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності», який набув чинності 13 грудня 1991 р. Базовим законом для розвитку інноваційної сфери є Закон України «Про інноваційну діяльність».

Сучасна нормативно-правова база науково-технічної та інноваційної діяльності нараховує понад тисячу документів. У кількісному вираженні вона більш-менш достатня, проте не підкріплена фінансуванням, методиками, інформацією. Важливою є фінансова підтримка інноваційної діяльності. Так, Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» законодавчо закріплено щорічний рівень бюджетного фінансування науково-технічної діяльності не менше 1,7 % ВВП, практично ж він не перевищує 0,4 % ВВП і має тенденцію до зниження. Щорічне фінансування освіти фактично становить 5–6 % ВВП при нормативі у 10 %. Кошти, що виділяються з бюджету на освіту, удвічі, а на науку в чотири рази менше, ніж це передбачено законодавством. У чинних нормативно-правових актах не простежується системного підходу, тому говорити про досконалість створеної законодавчої бази поки ще зарано.

Для досягнення поставленої мети держава розробляє принципи, на основі яких здійснюватиметься політика в науковій та інноваційній сферах, а також формує механізм її реалізації.

Основними принципами державної інноваційної політики є:

- орієнтація на інноваційний шлях розвитку економіки та визначення її державних пріоритетів;
- формування законодавчої та нормативно-правової бази у сфері інноваційної діяльності;
- створення умов для збереження, розвитку і використання вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу, забезпечення взаємодії науки, освіти, виробництва, підтримка підприємництва у науково-виробничій сфері;
- здійснення заходів щодо підтримки міжнародної науково-технологічної кооперації, трансферу технологій, захисту вітчизняної продукції на внутрішньому ринку та її просування на зовнішній ринок;
- ефективне використання ринкових механізмів в інноваційній діяльності, її фінансовій підтримці, здійсненні сприятливої кредитної, податкової і митної політики у цій сфері;
- сприяння розвитку інфраструктури, інформаційному забезпеченню та підготовці кадрів для сфери інноваційної діяльності.

Зазначені принципи знайшли відображення у визначенні окремих напрямів державної інноваційної політики.

Формування інноваційної політики починається з вибору пріоритетів — найважливіших напрямів діяльності. Державні пріоритети інноваційної діяльності викладені в Законі України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності».

Пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні включають стратегічні і середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності.

Стратегічні пріоритетні напрями інноваційної діяльності розраховані на тривалу перспективу (не менше 10 років). Найважливіші напрями інноваційної діяльності щодо забезпечення соціально-економічного зростання держави розроблені на підставі науково-прогнозного аналізу світових тенденцій соціально-економічного та науково-технологічного розвитку з урахуванням можливостей вітчизняного інноваційного потенціалу.

Середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності спрямовані на реалізацію протягом найближчих 3–5 років. Це, зокрема, напрями інноваційного оновлення промислового, сільськогосподарського виробництва та сфери послуг з метою освоєння випуску нових наукоємних товарів і послуг, конкурентоспроможних на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Стратегічними пріоритетними напрямками інноваційної діяльності в Україні на 2003–2013 рр. є:

- модернізація електростанцій; нові та відновлювані джерела енергії; новітні ресурсозберігаючі технології;
- машинобудування та приладобудування як основа високо-технологічного оновлення всіх галузей виробництва; розвиток високоякісної металургії;
- нанотехнології, мікроелектроніка, інформаційні технології, телекомунікації;
- вдосконалення хімічних технологій, нові матеріали, розвиток біотехнологій;
- високотехнологічний розвиток сільського господарства і переробної промисловості;
- транспортні системи: будівництво і реконструкція;
- охорона і оздоровлення людини та навколишнього середовища;
- розвиток інноваційної культури суспільства [1, с. 47–48].

На жаль, на даний час інноваційна політика характеризується множинністю цілей і відсутністю чітких пріоритетів. Як показує аналіз, більшість стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності орієнтована на розвиток III-го і IV-го технологічних укладів. Що стосується середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, то їх перелік є досить великим, а тому можна припустити, що певна їх частина не буде забезпечена фінансуванням. Крім того, середньострокові пріоритетні напрями були визначені лише на період до 2007 р. Отже, виникає необхідність їх перегляду і уточнення. Це стосується і пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, які визначені лише до 2006 р. Досі не внесені зміни до Законів України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», пов'язані з переглядом раніше визначених пріоритетних напрямів науки і техніки, «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» щодо перегляду пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, їх скорочення та узгодження зі стратегічними пріоритетними напрямками розвитку країни. Це, в свою чергу, ускладнює можливість концентрації фінансових та інтелектуальних ресурсів держави на пріоритетних напрямках науково-технологічного розвитку.

З метою підтримки розвитку інноваційних процесів в Державному бюджеті України на 2007 р. вперше було передбачено відповідні обсяги бюджетного фінансування на реалізацію декількох бюджетних програм, проте вони з того часу так і не були запроваджені.

Визначаючи методи державного стимулювання і регулювання інноваційної діяльності, їх поділяють на прямі і непрямі. Прямі методи передбачають безпосереднє фінансування інноваційних проектів за рахунок державного бюджету чи державних позабюджетних фондів. При цьому допомога спрямовується на пріоритетні, стратегічно важливі для держави напрями досліджень, переважно фундаментального характеру, а також на інфраструктурні проекти, закупівлю передових іноземних тех-

нологій, ліцензій і патентів, участь у міжнародних науково-технічних програмах. Застосування таких методів збільшує видатки держави.

Непрямі методи стимулювання інноваційної діяльності — це методи, в результаті використання яких зменшуються обсяги надходжень до державного бюджету. Така підтримка інноваційної діяльності набуває форми податкових пільг, дозволу на застосування прискореного нарахування амортизації тощо.

У світовій практиці особливо важливе місце відводиться податковим формам непрямих методів стимулювання інноваційної діяльності, які реалізуються, здебільшого, у вигляді податкового кредиту, податкових канікул і податкових знижок. Сутність останніх полягає в тому, що підприємству дозволяють вилучити з бази оподаткування певний відсоток від суми, витраченої на інноваційну діяльність.

За умов податкового кредиту держава дозволяє підприємству, яке займається інноваційною діяльністю, відстрочити сплату податку на прибуток з метою надання в його розпорядження додаткових ресурсів. Саме так трактується податковий кредит у вітчизняному законодавстві, зокрема в Законі України «Про оподаткування прибутку підприємств».

Вітчизняним законодавством передбачено пільгове оподаткування інноваційних підприємств, тобто тих, у яких частка інноваційної продукції у звітному періоді дорівнює 70 % від загального обсягу виготовленої продукції.

Проте нині в Україні переважно передбачена бюджетна підтримка інноваційної сфери. Пільгові умови в інноваційній сфері встановлені Законами України «Про інноваційну діяльність» та «Про спеціальний режим інноваційної та інвестиційної діяльності технологічних парків». Основними пільгами для інноваційних підприємств відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність» є:

- 50 % податку на прибуток, що одержаний від виконання інноваційних проєктів, і 50 % податку на додану вартість з продажу товарів (виконання робіт, надання послуг), пов'язаних із виконанням цих проєктів, залишаються у розпорядженні платника податків, зараховуються на його спеціальний рахунок і використовуються ним винятково на фінансування інноваційної, науково-технічної діяльності та розширення власних науково-технологічних і дослідно-експериментальних баз;

- інноваційним підприємствам дозволяється прискорена амортизація основного капіталу та встановлюється щорічна 20-відсоткова норма прискореної амортизації основного капіталу групи 3;

- інноваційні підприємства сплачують земельний податок за ставкою у розмірі 50 % від діючої ставки оподаткування;

- митні пільги: необхідні для виконання пріоритетного інноваційного проєкту сировина, устаткування, обладнання, комплектуючі та інші товари (крім підакцизних товарів), які не виробляються в Україні або виробляються, але не відповідають вимогам проєкту, при ввезенні в Україну протягом строку дії свідоцтва про державну реєстрацію інноваційного проєкту мають бути звільнені від сплати ввізного мита та ПДВ.

Але цей закон так і не вступив в силу в повному обсязі, після його прийняття було призупинено дію ряду положень щодо надання податкових та митних пільг інноваційним підприємствам. Зокрема, це здійснювалося на підставі Законів України про Державний бюджет на 2003, 2004, 2005 роки. При перегляді державного бюджету у березні 2005 р. були скасовані статті 21 і 22 Закону України «Про інноваційну діяльність» та відмінено пільги, що надавалися Законом України «Про спеціальний режим інноваційної та інвестиційної діяльності технологічних парків». Внаслідок відсутності усталеної законодавчої бази, інноваційна діяльність в Україні погіршується.

Важливим напрямом державної інноваційної політики є створення умов для формування і функціонування інноваційної інфраструктури. В Україні сформовано лише окремі елементи інноваційної інфраструктури. Так, за даними Держкомстату

України, станом на кінець 2008 р. у країні діяло лише 24 інноваційні центри, 28 науково-навчальних центрів, 11 інноваційних бізнес-інкубаторів, 5 центрів інновацій та трансферу технологій, 23 центри комерціалізації інтелектуальної власності, 21 науково-впроваджувальне підприємство, 19 регіональних центрів науково-технічної та економічної інформації, 10 інноваційно-технологічних кластерів, створено 16 технологічних парків, функціонували нечисленні консалтингові фірми та небанківські фінансово-кредитні установи. В регіонах України практично відсутні венчурні фонди, а створення центрів трансферу технологій знаходиться на початковій стадії.

На сьогодні система технологічних парків є чи не єдиним позитивним прикладом дієвого механізму із забезпечення реалізації державної інноваційної політики. Завдяки реалізації проектів технологічних парків на ринку України з'являється вітчизняна конкурентоздатна продукція, що сприяє заміщенню імпорту та позитивно впливає на українську економіку в цілому.

Реалізація інноваційних проектів дозволила технопаркам з 2000 р. створити стабільно діючі виробництва інноваційної продукції, що продовжують нарощувати обсяги випуску та наповнювати державний та місцеві бюджети і після закінчення терміну дії спеціального режиму. Річний випуск інноваційної продукції за проектами технопарків збільшився в 16,7 разу (з 0,18 млрд грн у 2001 р. до 3,0 млрд грн у 2007 р.). Усього за цей період було реалізовано інноваційної продукції на 11,4 млрд грн, з яких більше 14 % — за кордоном. За час існування технопарків до бюджетів і державних цільових фондів перераховано 839 млн грн, що значно перевищує всі види державної підтримки за цей період (477 млн грн). 95 % інноваційної продукції випущено за проектами «академічних» технопарків.

На жаль, у 2009 р. активність технопарків практично зведено до нуля: кількість діючих проектів технопарків зменшилася в сім разів (з 108 до 17). При цьому 11 проектів було зареєстровано в останні два роки, тоді як з 2005 по кінець 2007 року не було зареєстровано жодного. Загальний обсяг реалізованої інноваційної продукції співставний з показниками 2000–2002 рр. і становить у першому півріччі 2009 р. лише 227,5 млн грн, що у 6,7 разу менше за результати першого півріччя 2007 р. Платежі до бюджетів та державних цільових фондів скоротилися з 123,1 млн грн за перше півріччя 2007 р. до 13,6 млн грн за перше півріччя 2009 р. [4]. Основними причинами такої ситуації є невиконання Закону України «Про спеціальний режим інноваційної та інвестиційної діяльності технологічних парків» та внесення змін до нього Законом України «Про Державний бюджет на 2005 рік».

Реалізація виваженої інноваційної політики є на сьогодні для України надзвичайно актуальною. Тому необхідно розглянути відомі економічній науці типи інноваційної політики, які розрізняються за баченням досягнення мети:

- 1 — технологічного поштовху;
- 2 — ринкової орієнтації;
- 3 — соціальної орієнтації;
- 4 — зміни економічної структури господарського механізму [2, с. 117].

За умов, що склалися, найсприятливішим типом інноваційної політики є політика технологічного поштовху, здійснення якої дозволить закласти підвалини для прогресивних змін в економіці. Для цього необхідні чималі інвестиційні ресурси, суттєво має зрости роль держави, оскільки вона повинна взяти на себе зобов'язання щодо створення організаційних і фінансових умов, які б забезпечили успішний інноваційний розвиток країни.

Інноваційна політика виступає також основою для вибору відповідної інноваційної стратегії. Найбільш дослідженими в економічній літературі є три основні стратегії інноваційного розвитку: 1) стратегія перенесення (поширення) інновацій, сутність якої полягає у використанні зарубіжного науково-технічного потенціалу і його досягнень у вітчизняній економіці; 2) стратегія запозичення (диверсифікації

інновацій), яка передбачає освоєння виробництва високотехнологічної продукції, що вже вироблялася в інших країнах, із використанням власної дешевої робочої сили та науково-технічного потенціалу; 3) стратегія нарощування (інноваційного розвитку), яка спрямована на створення нової високотехнологічної продукції на основі досягнень вітчизняного науково-технічного потенціалу та інтеграцію фундаментальної і прикладної науки.

В Україні домінують стратегії перенесення та запозичення, тоді як дійсно інноваційна продукція створюється завдяки стратегії нарощування. Тому пріоритетним для економіки України має бути шлях інноваційного розвитку, що ґрунтується на використанні стратегії нарощування інноваційного потенціалу на заздалегідь визначених державою важливих напрямках науково-технологічного прогресу. Зрозуміло, що без активного втручання держави у цей процес реалізувати стратегію нарощування майже неможливо.

Як показує аналіз, формування і реалізація державної інноваційної політики — це складний процес, який повинен враховувати не тільки наявні проблеми в інноваційній сфері в Україні, а й світові тенденції науково-технологічного розвитку. Інноваційна діяльність у нашій державі гальмується багатьма чинниками і знаходиться на низькому рівні. Вітчизняна практика підтримки інноваційної діяльності є неефективною, оскільки переважно використовуються методи прямого державного регулювання. Формування інноваційної інфраструктури відбувається вкрай повільно. Виходячи з цього, інноваційна політика повинна стати найважливішим важелем виведення економіки з кризи і забезпечення її динамічного розвитку.

Література

1. Законодавство України у сфері інноваційної діяльності: Зб. законодав. актів. За станом на 1 березня 2005 р. / Упоряд. Г. О. Андрощук, М. В. Гаман; Верховна Рада України. — Офіц. вид. — К.: Парлам. вид-во, 2005.
2. Зянько В. В. Інноваційне підприємництво в Україні: проблеми становлення і розвитку. — Вінниця, 2005. — 263 с.
3. Розвиток інноваційної діяльності та трансферу технологій протягом 2008–2009 років // Електронний ресурс: Режим доступу: www.mon.gov.ua/science/innovation/rozn_2008-2009.doc.
4. Семиноженко В. Про стан та перспективи розвитку науково-технологічного потенціалу України // Електронний ресурс: Режим доступу: www.niss.gov.ua/Monitor/December2009/12.htm
5. Федулова Л. І. Інноваційна економіка: Підручник. — К.: Либідь, 2006. — 480 с.

Надійшла до редакції: 12.01.2010

УДК 330.101.52

А. Є. Никифоров, канд. екон. наук, доц.,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ДІАГНОСТИКА СТРУКТУРНОЇ ДИНАМІКИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Досліджено етапи інвестиційного процесу в Україні, динаміка нагромадження й споживання основного капіталу, технологічна структура інвестицій в основний капітал. Проведено аналіз структурної динаміки інвестицій в основний капітал за видами економічної та промислової діяльності, досліджено структуру джерел фінансування інвестицій.